

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA ŌZBEKISTON RASSOMLARINI IJODINI
TAHLIL QILISH

Kayumova Nigora Zafar qizi

*Shahrisabz davlat Pedagogika institutining Ijtimoiy fanlar fakulteti Tasviriy san'at
va muhandislik grafikasi yōnalishi 3-bosqich 2-21 guruh talabasi*

Ilmiy rahbar: Haydarova Mohira

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Tasviriy san'at darslarida Ōzbekiston rassomlarini
ijodini o'rganish ularni yaratgan asarlari haqida ma'lumot berilgan*

Kalit so'zlar: *Tasviriy san'at, rangtasvir, metod, amaliy san'at, tadqiqot yōli,
bilish usuli, rangshunos, xalq rassomi, rangtasvir*

Borliqni kuzatar ekanmiz, bizni qurshab turgan olam turli-tuman ranglardan iborat ekanligini ko'rib hayratga tushamiz. «Bu ranglarda qanchalik ma'no yotadi?» - deb o'ylashga tolasan. Ajdodlarimiz tabiatning shu sirli olamiga hayratga tushib, asrlar davomida uni o'rganib kelishgan. Har bir rang bir olam ma'noni anglatadi. «Nima uchun tabiat yashil rangda yaratilgan? Buning sababi nimada? Agar tabiat qizil yoki sariq rangli bo'lsa, qanday ma'noni anglatgan bo'lar edi? Qaysi ranglar inson kayfiyatini ko'taradi? Qay biri salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatadi? Inson yoki hayvonlarning ranglari orqali ular salomatligini aniqlasa bo'ladimi?». Asrlar davomida ajdodlarimiz, fan arboblari muayyan darajada ilmiytadqiqot ishlarini, tajribalarni o'tkazib kelishmoqda. Hozirda, hatto ba'zi rivojlangan mamlakatlarda maxsus rang institutlari va ilmiy laboratoriyalar buborada samarali faoliyat ko'rsatib kelishmoqda. Bu o'rinda Yaponiyaning Tokio shahridagi dunyoga mashhur rang institutini ta'kidlash mumkin. Yirik olimlar tomonidan rang tufayli ramziy ma'noda «so'zlashish», ranglar vositasida insonlarni davolash, tarbiyalash, ranglar jilg'asi orqali falsafiy fikr yuritish, rang orqali insonlarning ichki dunyosini anglash, shuningdek, ranglarning qishloq xo'jaligi unumdorligini oshirishda, iqtisodda va boshqa masalalarni ijobiy hal etishdagi mavqeyi haqida tadqiqotlar olib borilmoqda. Ma'lumki, ta'lim tizimida rangshunos fani o'rgatiladi. Lekin, hozirgi zamon talabiga javob beradigan darslik o'quv-qo'llanma, elektron versiya vaboshqalar yetarli emas. Rangshunoslik fanining o'qitish metodikasi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari deyarli olib borilmagan. Ajdodlarimizni amaliy san'at turlaridan qoldirgan ma'naviy merosiga murojaat qilsak, qanday buyum yoki bezak bo'lmasin, ular shakl, rang va hajmga ega. Masalan, o'sha bezakning rangi inson psixikasiga turlicha ta'sir etadi, bu ranglar o'ziga xos ramziy ma'noga hamda shifobaxsh xosiyatga ega bo'ladi. Shunday ekan amaliy san'atning bo'lajak usta - muallimi rangshunoslik fanini chuqur va atroflicha bilishi zarur.

Milliy raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun pedagogika universitetlarida yangi standartlar va o'quv ranglari asosida dasturlar tuzildi. Dasturlar asosida darsliklar yozilmoqda. Mazkur darslik ham pedagogika universitetlarining

«Amaliy san`at» bakalavr yo`nalishdagi «Rangshunoslik» fani dasturi asosida yozilgan. Darslik shu yo`nalishdagi talabalar uchun mo`ljallangan. Har bir mavzu uchun fotosuratlar, chizmalar, amaliy mashqlar, terminlar va adabiyotlar berilgan. Rangshunoslik fanini yaxshiroq o`rganish maqsadida boshqa fanlar yordamida tushuntirishga harakat qilindi. Bu fan fizika, kimyo, psixologiya, falsafa, mantiq, tarix, matematika, fiziologiya, tibbiyot, estetika, etika kabi fanlar bilan chambarchas bog`langandir. Darslikni yozishda akademiklar V.S.Kuzin va M.Nabiyev, olim va tajribali metodistlar X.Egamov, B.Azimova, N.Tursunaliyevlarning yozgan adabiyotlaridan ijodiy foydalanildi. Metodika ta`lim-tarbiya jarayonida o`qituvchining o`quvchilar bilan ishlash usullarining mazniun xususiyatlarini qarab chiqadi. Ma`lumki, o`qitish jarayonida xilma-xil metodlar qo`llaniladi. Bu yerda ta`lim usuli, o`quv materiallarini joylashishi (o`quv reja, dastur), ta`lim prinsiplari va o`quv tarbiyaviy ishlarning umumiy maqsad va vazifalari eng muhim ahamiyatga egadir. Metodika so`zi, avvalo, ta`lim va tarbiyaning samarali usullarini majmui ma`nosiga aytiladi. «Metod» grekcha so`z bo`lib, «tadqiqot yo`li», «bilish usuli» ma`nosini anglatadi. Pedagogikada o`qitish metodlari deganda, umumiy o`rta maktab, o`rta maxsus kasb-hunar kolleji o`quvchilarining bilim, malaka va ko`nikmalarni egallashda, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda va dunyoqarashini tarkib toptirishda o`qituvchilarning qo`llagan ish usullari tushuniladi. Amaliy metodika esa ta`lim va tarbiyaning rivojlanish jarayonini o`rganadi. Pedagogik mahorat, ko`nikmalarni o`rganish va uni egallashga qaratilgan ma`lum iste`dod, qobiliyatlar va ishtiyoqlar (moyilliklar) mavjud bo`lishini talab etadi, chunki tasviriy san`at pedagogikaning mashaqqatli va murakkab hamda mas`uliyatli sohasidir. O`qitish san`ati amaliy mashg`ulotlar mobaynida, uzoq ijodiy mehnat orqaliegallanadi.

Demak, tasviriy san`at o`qitish metodikasi pedagogika ilmining ta`lim va tarbiyaning maqsad va vazifalariga tayangan holda samarali o`quv jarayonini tashkil etuvchi, shakl va yo`llarini tadqiq etuvchi sohasidir. Javlon Umarbekov O'zbekiston xalq rassomi Javlon Umarbekov 1946 yilda Toshkent shahrida tavallud topgan. 1961-1966 yillarda P.P.Benkov nomidagi respublika rassomlik bilim yurtida ta'lim olgan. Ana shu talabalik yillarining o'zidayoq Toshkent shahrida o'tkazilgan ko'rgazmada qatnashib (1965 y.) "Hosil" nomli asari bilan birinchi mukofotga sazovor bo'lgan. J.Umarbekov "Huayn Boyqaro va Alisher Navoiyning yoshligi"ga bag'ishlangan, 1968 yilda yaratilgan asarida ikki do'stning sharqona obrazini tasvirilaydi. Javlon Umarbekov o'z ustozlari Chingiz Ahmarovdan nafaqat ta'lim oladi, balki san'atga sadoqat, ajdodlar merosiga hurmat va muhabbatni ham o'rganadi. San'atkor rang - barang kompozitsiyalar, portretlar, boy mazmunli manzara va natyurmortlarning muallifidir. Uning asarlarida tarixiy shaxslar qiyofasi kompozitsiyalar qamrovida gavdalanadi. Bu o'rinda ayniqsa Al Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Amir Temur kabi tarixiy shaxslar obrazlarining to'laqonli gavdalanishi diqqatga sazovordir. Javlon Umarbekovni «Sharq kuychisi», «o'zbek Pikassosi» deb ham atashadi. Alisher Mirzaev O'zbekiston xalq rassomi, rang-tasvir ustasi Alisher Mirzaev 1948 yilda Toshkent shahrida tavallud

topgan. Zamonaviy rangtasvir san'atining ilg'or vakillaridan biri. Rassom asarlari bugungi kunda xalqimiz hurmatini qozonish bilan birga, ko'pgina xorijiy davlatlarda ham ma'lum va mashhurdir. Bu borada, ayniqsa, Germaniya, Bolgariya, Ruminiya, Italiya, Fransiya kabi xorijiy davlatlarda qo'lga kiritgan muvaffaqiyatlarini ta'kidlash kerak. Rassom ona tabiat bag'rida o'zbekona an'analarni, to'ylarni, beg'ubor o'zbek bolalarini, lohar qizlarni, mushtipar onalar kabi obrazlarni aks ettira olishiga muvaffaq bo'lgan. Jumladan, "Toshkent -tinchlik va do'stlik shahri" triptixi, "Bolaxonada", "Intizorlik", "Yosh oila haqida qo'shiq" kabi o'nlab asarlari moybo'yoqlarda o'z aksini topdi.

Taniqli o'zbek rassomi Ortiqali Qozoqov 1960 yilda Namangan viloyatida dunyoga kelgan. Atoqli ijodkor yuksak mukofot - O'zbekiston Badiiy Akademiyasining "Oltin medali" (1997 yil) hamda Vatan ravnaqi yo'lida qo'shgan hissasi uchun "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat arbobi" faxriy unvoni sohibidir. Rassomning shaxsiy ko'rgazmlari nafaqat yurtimiz, balki Vashington (1991), Moskva (1994), Izmir (1995), Nagano (1999), Lyubek (1997) kabi qator shaharlarda namoyish qilingan. O. Qozoqovning asarlari Kipr, AQSh, Fransiya, Italiya, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Ispaniya, Belgiya, Turkiya, Yugoslaviya, Marokash, Kanada, Isroil, Niderlandiya, Janubiy Koreya va ko'plab boshqa xorijiy davlatlar muzeylari, badiiy galereyalari va xususiy to'plamlardan o'rin olgan.

Lekim Ibrohimov O'zbekiston xalq rassomi, O'zbekiston Badiiy akademiyasi akademigi, professor Lekim Ibrohimov 1945 yilda Olmata viloyatida tug'ilgan. 2001 yil O'zbekiston xalq rassomi, 1998 yilda O'zbekiston Badiiy Akademiya Oltin medali bilan taqdirlangan bo'lsa, 1999 yil O'zbekiston Badiiy Akademiyasi akademigi bo'ldi. L. Ibrohimov ijodida Sharq mavzi asosiy o'rin tutadi, xalq ertak va dostonlari, o'zbek va uyg'ur mumtoz she'riyati asosida yaratgan asarlari o'zining lirik ohangi, mazmuni bilan e'tiborini tortadi: "Amir Temur", "Alisher Navoiy", "Bobur" portretlari, "O'zbek xalq ertaklari", "So'qoq qizlari" turkum asarlari va boshqalar. L. Ibrohimovning xorijiy mamlakatlarda shaxsiy ko'rgazmalari uyushtirilgan, xalqaro va respublika ko'rgazmalarida asarlari bilan ishtirok etgan. Uning 2000-2012 yillar mobaynida yaratgan "Ming farishta va bir surat» mega-asari rekord o'rnatgan. Mega-asar Praga, Moskva va Toshkentda namoyish etilgan. Yaxlit rasmning hajmi 500 metr kvadratdan oshadi. Kartina va konstruksiya og'irligi 22 tonnadan iborat. Panning balandligi 8 metr, uzunligi esa 66 metrni tashkil etadi.

Bahodir Jalolov Bahodir Jalolov 1948 yil Toshkentda tug'ilgan. 1974 yil I.E. Repin nomidagi Leningrad davlat rangtasvir, haykaltaroshlik va me'morlik institutini tamomlagan. Yoshlik yillarida portret san'atining ustasi Abdulhaq Abdullaevdan ta'lim olgan. U O'zbekiston Xalq rassomi, O'zbekiston Badiiy Akademiyasi haqiqiy a'zosi, Qirg'iziston Badiiy Akademiyasi haqiqiy a'zosi, Rossiya Badiiy Akademiyasining faxriy a'zosi, K. Bexzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti professoridir. 1991 y. A. Navoiy nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti laureati bo'lgan. Uning ijodiga Sharq va G'arb, akademizm va modernizm, reallik va fantaziya, intuisiya va echimning aniqligini

taqqoslash, dastgohlilik va mahobatlilik, tekislilik va fazoviylik xos. Rassomning asarlari Toshkentdagi O'zbekiston davlat san'at muzeyi, O'zbekiston Tasviriy san'at galereyasi, Moskva davlat Tretyakov galereyasi, Rassomlar uyushmasi konfederasiyasining xalqaro Fondi, Zamonaviy san'at muzeyi, Londondagi Bukingem saroyi va Britaniya muzeyida, shuningdek, ko'plab chet el shaxsiy to'plamlarida saqlanadi. Bahodir Jalolov portret san'atida ko'p yutuqlarga erishdi. Uning to'laqonli asarlarida o'zbek xalqining sevimli farzandlari siymosi o'z ifodasini topgan. Bu o'rinda ayniqsa akademik rassom O'rol Tansiqboev, buyuk olim, akademik Vohid Zohidov, san'atning mashhur darg'alari Komil Yormatov, Malik Qayumov, Muhiddin Rahimov, Hamro Rahimova, Akrom Toshkanboev, Damir Ro'ziboev kabi ulug'lar siymosi so'zimizga misoldir. Dilorom Mamedova Dilorom Mamedova 1974 yil Toshkent shahrida tavallud topgan. 1998 yildan O'zbekiston Badiiy Akademiyasi ijodkorlar uyushmasi a'zosi. D. Mamedova - zamonaviy ijodkor rassomlardan biri bo'lib, uning ijodi asosan serquyosh O'zbekistonning go'zal tabiatiga bag'ishlangan. Rassomning sevgan mavzusi vatanimizning boy madaniyati, uning chuqur o'tmishiga tayangan an'analari xisoblanadi. Uning realistik janrdagi ko'pgina asarlarida milliy urf-odatlarimiz aks etgan ijodiy namunalarni ko'rishimiz mumkin. Rassom boshqa yo'nalishlarda - avangard, abstraksiya, xolstga ishlangan grafika va mozaika uslublarida ham ijod qiladi. O'ziga xos xolstga ishlangan grafikasi qiziq, biroq mayda va mashaqqatli bo'lib oddiygina gelli ruchkada ishlanadi. Dilorom Mamedova shahar, respublika va xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etib faxrli o'rinlarni egallagan. 2013 yil rassom "Mustaqillik" kuniga bag'ishlab o'tkazilgan "Eng ulug', eng aziz" ko'rik tanlovida 1-o'rin, Xitoyda o'tkazilgan "Biennale- 2013" da 1-o'rin oldi va "Yilning eng yaxshi rassomi" diplomi bilan taqdirlandi. Bugungi kunda rassomning asarlari O'zbekiston davlat san'at muzeyida, Moskvadagi "Nikor" muzeyida va Germaniya, Shveysariya, Angliya, Yaponiya, Rossiya, Turkiya, Avstraliya, Xindiston, Xitoy, Isroil va AQShdagi shaxsiy kolleksiyalardan joy olgan. Shahnoza Abdullaeva 1965 yilda Toshkentda tug'ilgan. 1989 yil Toshkent davlat teatr va rassomchilik institutini tamomlagan. Uning ilk va bosh ustozlari professor Chingiz Ahmarov bo'ladi. Sh. Abdullaeva O'zbekiston Badiiy Akademiyasi a'zosi. Uning ijodida Sharq ayollari, afsonaviy obrazlar, shoirlar etakchilik qiladi. Ayniqsa, farishtalar mavzusiga ko'p murojaat qilgan. Sababi rassom farishtalar ko'rinmas bo'lsa-da, ularning mavjudligiga, bizning yonimizda bo'lishiga ishonadi. Sh. Abdullaevaning asarlari O'zbekiston davlat san'at muzeyi, Badiiy ko'rgazmalar direksiyasi, Urganch va Toshkentdagi tasviriy san'at galereyalaridan, shuningdek, AQSh, Germaniyadagi galereyalar, Yaponiya, Livan, Finlyandiya, BAA, Rossiya, Buyuk Britaniya, Hindiston kabi mamlakatlar elchixonalaridan o'rin olgan. Djalilova Ro'zixon Qazakovna 1968-yil 23-noyabrda Farg'ona viloyati Quvasoy shaharda tug'ilgan. 1989- 1993 yillar Respublika Rassomchilik bilim yurtining "Rangtasvir" yo'nalishini tamomlagan. 1993-1999-yillarda Mannon Uyg'ur nomli Toshkent davlat san'at, Kamolidin Bexzod nomli milliy va rassomlik va dizayn instituti "Inter'er va jihozlash" kafedrasida, Me'moriy

yodgorliklar bezaklarini ta'mirlash musavviri" yo'unalishini tamomladi. 1993-yildan O'zbekiston Badiiy Akademiyasi ijodkorlar uyushmasi ko'rgazmalarida o'z asarlari bilan faol qatnasha boshlagan. 2006-yilda O'zbekiston badiiy ijodkorlar uyushmasi a'zoligiga qabul qilindi. 1999-yil "O'zbekiston Badiiy Akademiyasi" Respublika rassomlik kolleji "Ta'mirlash" yo'nalishida o'qituvchi. 2003-2022 yillar Farg'ona davlat universiteti san'atshunoslik fakul'teti Tasviriy san'at kafedrasida o'qituvchisi, katta o'qituvchisi, dotsenti. Tasviriy san'at o'quv ishlari: o'quv uslubiy majmualar, innovatsion, testlar tayorlagan. Asosiy ilmiy va uslubiy ishlari. 77 ta ish e'lon qilingan, shulardan 60 ta ilmiy maqola, o'quv-uslubiy qo'llanma 15 ta, 3 ta o'quv qo'llanma. 4 ta ijodiy albom. Ilmiy-tadqiqot ishlari borasida "Hozirgi O'zbek badiiy madaniyatda falsafiy estetik tamoyillar uyg'inligi» (rang tasvir san'ati misoli) nomli dissertatsiyasini himoya qilgan. Asarlari realizim, zamonaviy yo'nalishlarida tasvirladi. Xar bir asar takrorlanmaydi yangi g'oya, O'zbekiston respublikasi memmorchiligi inson ruhiyatini kutaradi, turli janrlar natyurmort, manzara, portret, animal, batal, tarixiy, minyatura, kulolchilik san'ati kompozitsiyalar turli texnologiyani qullaydi. Dunyodagi borliqni turfa tasvir ranglar yorqinligi, O'zbekiston tabiati o'zbek iqlimi, kamalakdek ranglar olami kayfiyatni kutaruvchi asarlarda o'z aksini topgan. Uning asarlari davlatlar muzeylari, badiiy galereyalari va xususiy to'plamlardan o'rin olgan. Alisher Aliqulov O'zbekiston Respublikasi san'at arbobi, "Shuhrat" medali sohibi Alisher Aliqulov ustoz rassomlar — G'afur Qodirov va Rustam Xudoyberganovdan rangtasvir sirlarini o'rgandi. Uning talabalik yillarida ishlagan "Buyuk imperiyaning halokati" nomli diplom asari hozirda Milliy rassomlik va dizayn institutida saqlanmoqda. Alisher Aliqulov rangtasvirning mahobatli va dastgohli janrlarida birdek ijod qiladi. Musavvirning 1996 yili poytaxtimizda bunyod etilgan Olimpiya shon-shuhrati muzeyiga ishlangan "Qadimgi Baqtriya sport o'yinlari" nomli pannosini sara asarlar sirasiga kiritish mumkin. Shuningdek, "Uloq", "Kurash", "Poyga", "Yoyandozlik", "Nayza uloqtirish", "Tosh ko'tarish" kabi asarlarida ham milliy o'yinlarimiz rang-barang, murakkab kompozitsiyaga ega realistik yo'nalishda yaratilgan. Ijodkor 1996 yili Temuriylar tarixi davlat muzeyi uchun "Samarqand bozori" asarini ishlagan. Muzey zaliga ishlangan yana bir asarda "Amir Temurning To'xtamishxon ustidan qozongan g'alabasi" aks etgan. 2002 yili O'zbekiston tarixi davlat muzeyi uchun "Amir Temur va jahon tarixi" pannosini ishlagan. Hozirda uning mahobatli rangtasvir asarlari vatanimizning turli madaniy va ma'muriy binolarini bezab turibdi.

Rustam Xudoyberganov 1970 yilda Toshkent Davlat pedagogika instituti "Badiiy grafika" fakul'tetini (hozirgi TDPU)ni tugatgan. 1972-1975 y. Xar'kov (Ukraina) Badiiy Sanoat institutida o'qigan va 1979 yilda A.Ostrovskiy nomli teatr va rassomlik institutining "Mahobatli rangtasvir" bo'limini tamomlab, o'z ijodiy faoliyatini yoshlarga ta'lim berishga bag'ishladi. Uning monumental asarlari Toshkent davlat konservatoriyasi (Vitraj), Toshkent, Termiz, Urganch, shuningdek, Rossiya, Turkmaniston, Tojikiston kabi chet el shaharlaridagi jamoa binolarini bezab turmoqda. Rassomning "Amir Temur portreti", "Bobur", "Jaloliddin Manguberdi", "Sulton

Abdusaid mirzo", "To'maris", "Feruz portreti", "Spitamən", "Momo", "Hojar xola", "Otam portreti" va "Aslo taslim bo'lmaymiz" (J.Manguberdi) tarixiy kartinalari kabi portret asarlari tomoshabinlar e'tiboriga tushgan.

Xulosa Mustaqillik yillari "Tasviriy san'at" yunalishlar qalamtasvir rangtasvir, kompozitsiyasi fanlarida turli texnologini rassomlar ijodida qullanishi rivojlandi. Taniqli rassomlardan Chingiz Ahmarov, Ro'zi Choriev, Rahim Ahmedov, O'rol Tansiqboev, Akmal Nur, Akmal Ikromjonov, Javlon Umarbekov, Rustam Xudoyberganov, Alisher Aliqulov, Ro'zixonDjalilova, Dilorom Mamedova, L.Ibrohimov, Shahnoza Abdullaeva, Bahodir Jalolov, Ortiqali Qozoqov, Alisher Mirzarvlar tinmay rassomlik san'ati rivojlandi.